5

THEMA 5/8 · LEERJAAR 3

De rijksbegroting: waar gaat ons belastinggeld heen?

Overheidsinkomsten, -uitgaven en de rol van de staat

Brug naar bovenbouw: Rol van de overheid

Werkboek voor havo

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 5.1

Leerdoel: Je legt uit waarom een overheid geld nodig heeft, met het begrip collectieve goederen.

Theorie & uitleg

Brandweer en politie betalen we samen via belasting: ze beschermen iedereen, ook wie er zelf niet voor zou willen betalen.

Kerntheorie

Dijken, straatverlichting, landsverdediging: dit soort voorzieningen gebruikt bijna iedereen, maar geen enkel bedrijf zou ze uit zichzelf aanbieden. Waarom niet? Omdat je niemand kunt uitsluiten van het gebruik (een dijk beschermt het hele gebied erachter, ook de mensen die niet zouden betalen), en omdat het gebruik door de één het gebruik door een ander niet minder maakt. Dit soort goederen heten **collectieve goederen** .

> **Definitie: collectieve goederen**
>
> Collectieve goederen zijn goederen en diensten waarvan niemand kan worden uitgesloten van gebruik, en waarbij het gebruik door de één het gebruik door een ander niet vermindert. Omdat een bedrijf hier niemand voor kan laten betalen (iedereen profiteert toch wel), worden ze meestal door de overheid aangeboden en via belasting betaald.

Naast collectieve goederen betaalt de overheid ook voor allerlei andere publieke taken: onderwijs, zorg, sociale zekerheid (uitkeringen) en infrastructuur. Let op: onderwijs en zorg zijn géén collectieve goederen. Een school kan leerlingen weigeren, en een plek in de klas of een operatiekamer kan maar door één persoon tegelijk worden gebruikt. De overheid betaalt er toch aan mee, omdat ze vindt dat iedereen er toegang toe moet hebben, ook wie weinig geld heeft, en omdat de hele samenleving profiteert van goed opgeleide en gezonde mensen (daarover meer in les 5.4). Al deze uitgaven worden betaald uit **belastinggeld** , dat burgers en bedrijven verplicht afdragen.

> **Definitie: free-ridergedrag**
>
> Als een goed niet uitsluitbaar is, ontstaat het risico van **free-ridergedrag** : mensen profiteren wel mee, maar zouden er zelf niet vrijwillig voor betalen als het niet verplicht was ("liftersgedrag"). Zou de landsverdediging bijvoorbeeld via vrijwillige donaties gefinancierd moeten worden, dan zouden veel mensen wachten tot anderen betalen, en zou er waarschijnlijk te weinig geld binnenkomen. Daarom int de overheid belasting verplicht, in plaats van vrijwillige bijdragen te vragen.

Je mag meedoen Burgerschap KD 20 · bijdragen aan de samenleving

Wegen en straatverlichting gebruik je bijna dagelijks. Via belasting betaal je daar samen met iedereen aan mee — dat is meedoen in de praktijk.

Waarom betaalt de overheid mee?

Voorziening	Collectief goed?	Waarom betaalt de overheid?
Dijken, landsverdediging, straatverlichting	ja	niemand is uit te sluiten; anders free-ridergedrag
Onderwijs en zorg	nee	iedereen moet er toegang toe hebben, en de samenleving profiteert mee
Sociale zekerheid (uitkeringen)	nee	een vangnet bij bv. ziekte, werkloosheid of ouderdom

Collectief goed: niemand is uit te sluiten van gebruik, en gebruik door de één vermindert het gebruik door een ander niet.

Praktijk

Bepaal van de volgende voorzieningen of het een collectief goed is, en leg uit waarom (niet):

1. Straatverlichting
2. Een bioscoopkaartje
3. Dijkbescherming tegen overstromingen

Aan de slag met een bron

Onderstaande tabel laat voor vier voorbeelden zien of ze uitsluitbaar zijn (kun je iemand buitensluiten die niet betaalt?) en of gebruik ervan rivaliserend is (vermindert jouw gebruik wat er voor een ander overblijft?). Gebruik de tabel bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Uitsluitbaar en rivaliserend? (vier voorbeelden)

Voorbeeld	Uitsluitbaar?	Rivaliserend in gebruik?
Straatverlichting	Nee	Nee
Bioscoopkaartje	Ja	Ja
Landsverdediging	Nee	Nee
Boodschappen bij de supermarkt	Ja	Ja

Kernbegrippen

Collectief goed
: Een goed waarvan niemand kan worden uitgesloten van gebruik, en waarbij gebruik door de één het gebruik door een ander niet vermindert.

Free-ridergedrag
: Profiteren van een collectief goed zonder eraan mee te betalen.

Opdracht: herken een collectief goed

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Vergelijk een bioscoopkaartje met dijkbescherming tegen overstromingen. Welke van de twee is een collectief goed, en welke niet? Leg uit waarom.

Opdracht: herken collectieve goederen aan hun kenmerken

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Welke twee voorbeelden in de tabel zijn collectieve goederen? Leg uit hoe je dat aan de tabel ziet.

2. Waarom is een bioscoopkaartje geen collectief goed?

3. Bedenk zelf een voorbeeld van een collectief goed dat niet in de tabel staat.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een collectief goed?

2. Noem een voorbeeld van een collectief goed.

3. Hoe worden collectieve goederen meestal betaald?

Informatiebron 1 — Uitsluitbaar en rivaliserend? (fictieve voorbeelden)

Voorbeeld	Uitsluitbaar?	Rivaliserend in gebruik?
Straatverlichting	Nee	Nee
Bioscoopkaartje	Ja	Ja
Landsverdediging	Nee	Nee
Boodschappen bij de supermarkt	Ja	Ja

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 5.1): is landsverdediging uitsluitbaar?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit waarom een bedrijf geen straatverlichting zou aanbieden, ook al zouden mensen dat wel fijn vinden.

6. Wat is het verschil tussen een collectief goed en een gewoon product zoals een broodje?

Informatiebron 1 — Uitsluitbaar en rivaliserend? (fictieve voorbeelden)

Voorbeeld	Uitsluitbaar?	Rivaliserend in gebruik?
Straatverlichting	Nee	Nee
Bioscoopkaartje	Ja	Ja
Landsverdediging	Nee	Nee
Boodschappen bij de supermarkt	Ja	Ja

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom boodschappen bij de supermarkt op beide kenmerken "ja" scoren.

8. Waarom voorziet de markt (bedrijven) meestal niet vanzelf in collectieve goederen, zonder tussenkomst van de overheid?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg met het begrip free-ridergedrag uit waarom landsverdediging waarschijnlijk niet goed zou werken als die via vrijwillige donaties gefinancierd zou worden.

10. Sommige goederen zijn wel uitsluitbaar, maar niet rivaliserend (bijvoorbeeld een tolweg met weinig verkeer). Leg uit waarom dit een lastig geval is: is dit een collectief goed of niet?

11. Leg uit waarom het voor de overheid soms lastig is te bepalen hoeveel geld zij aan een collectief goed (zoals landsverdediging) zou moeten uitgeven, terwijl dat bij een privaat goed via de markt (vraag en aanbod) vanzelf duidelijk wordt.

Les 5.2

Leerdoel: Je benoemt het verschil tussen directe en indirecte belastingen, en noemt een voorbeeld van elk.

Theorie & uitleg

Op elke kassabon zit btw: een indirecte belasting die je automatisch meebetaalt bij elke aankoop.

Kerntheorie

De overheid heft niet één soort belasting, maar een hele mix van belastingen. Een belangrijk onderscheid is dat tussen directe en indirecte belasting.

Definitie: directe belasting

Een **directe belasting** betaal je rechtstreeks over je inkomen of vermogen, bijvoorbeeld **inkomstenbelasting** over je loon. Hoe meer je verdient, hoe meer belasting je betaalt (vaak zelfs een hoger percentage bij een hoger inkomen).

Definitie: indirecte belasting

Een **indirecte belasting** betaal je niet rechtstreeks aan de overheid, maar via een product of dienst die je koopt — de verkoper draagt de belasting vervolgens af. De bekendste is **btw** (belasting over de toegevoegde waarde): een percentage dat bovenop de prijs van bijna elk product komt.

Voorbeeld: een product kost €80,- exclusief btw. Bij 21% btw betaal je €80,- × 1,21 = €96,80 — die €16,80 extra is indirecte belasting, die de winkel voor jou afdraagt aan de Belastingdienst.

Definitie: het draagkrachtbeginsel

Bij inkomstenbelasting past Nederland het **draagkrachtbeginsel** toe: wie meer verdient, betaalt niet alleen meer belasting in euro's, maar ook een hoger percentage van het inkomen. Bij btw geldt dat beginsel niet: iedereen betaalt hetzelfde percentage, ongeacht inkomen (21%, of 9% op onder meer boodschappen; dat lage tarief is er juist om mensen met een laag inkomen te ontzien). Daardoor raakt btw verhoudingsgewijs mensen met een lager inkomen zwaarder (zij geven een groter deel van hun inkomen uit aan btw-belaste producten).

Je mag meedoen Burgerschap KD 20 · bijdragen aan de samenleving

Het draagkrachtbeginsel betekent: wie meer heeft, betaalt ook meer mee. Zo blijven dingen die we samen gebruiken, voor iedereen betaalbaar.

Btw op een product van € 80 (21%)

€ 80 × 1,21 = € 96,80, waarvan € 16,80 indirecte belasting.

Directe en indirecte belasting

	Directe belasting	Indirecte belasting
Voorbeeld	inkomstenbelasting over je loon	btw (21%, of 9% op onder meer boodschappen)
Hoe betaal je?	rechtstreeks over je inkomen of vermogen	via de prijs van een product; de verkoper draagt af
Draagkrachtbeginsel?	ja: hoger inkomen, hoger percentage	nee: iedereen hetzelfde percentage
Wie raakt het relatief zwaar?	hogere inkomens	lagere inkomens (zij geven een groter deel uit)

Praktijk

Bepaal van de volgende belastingen of het een directe of indirecte belasting is:

1. Inkomstenbelasting over je salaris
2. Btw op een nieuwe telefoon
3. Accijns op benzine

Aan de slag met een bron

Onderstaande tabel toont een vereenvoudigd overzicht van de inkomstenbelastingschijven. Gebruik de tabel bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Inkomstenbelastingschijven (fictief, vereenvoudigd)

Schijf	Inkomen	Belastingtarief
Schijf 1	Tot €38.000,-	20%
Schijf 2	€38.000,- tot €75.000,-	35%
Schijf 3	Boven €75.000,-	49%

En hoe zit het echt? De schijven in 2026

De tabel hierboven is vereenvoudigd. In 2026 zijn de echte tarieven in box 1 (voor mensen onder de AOW-leeftijd): 35,75% tot €38.883, 37,56% van €38.883 tot €78.426, en 49,50% daarboven. Het verschil tussen schijf 1 en 2 is dus klein. Toch betaalt iemand met een laag inkomen verhoudingsgewijs veel minder belasting, door de **heffingskortingen** : bedragen die van de belasting af gaan, zoals de algemene heffingskorting en de arbeidskorting. Die kortingen zijn het grootst bij lage inkomens en worden kleiner naarmate je meer verdient. Het draagkrachtbeginsel zit in Nederland dus voor een groot deel in die kortingen, en niet alleen in de schijven.

Kernbegrippen

Directe belasting

Belasting die je rechtstreeks over je inkomen of vermogen betaalt, zoals inkomstenbelasting.

Indirecte belasting

Belasting die je via een product of dienst betaalt, zoals btw.

Draagkrachtbeginsel

Het principe dat wie meer verdient, naar verhouding meer belasting betaalt: niet alleen meer euro's, maar ook een groter deel van het inkomen.

Heffingskorting

Een bedrag dat van je te betalen inkomstenbelasting af gaat, zoals de algemene heffingskorting en de arbeidskorting; bij lage inkomens is die korting het grootst.

Opdracht: bereken de btw

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Een product kost €120,- exclusief btw. Bereken de prijs inclusief 21% btw, en bereken hoeveel euro daarvan btw is.

Opdracht: reken met de belastingschijven

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Welk tarief betaalt iemand over het deel van zijn inkomen tussen €38.000,- en €75.000,-?

2. Bereken de belasting over een inkomen van €30.000,-.

3. Leg uit hoe deze tabel het draagkrachtbeginsel illustreert.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een directe belasting?

2. Wat is een indirecte belasting?

3. Noem een voorbeeld van een indirecte belasting, naast btw.

Informatiebron 1 — Inkomstenbelastingschijven (fictief, vereenvoudigd)

Schijf	Inkomen	Belastingtarief
Schijf 1	Tot €38.000,-	20%
Schijf 2	€38.000,- tot €75.000,-	35%
Schijf 3	Boven €75.000,-	49%

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 5.2): welk tarief geldt er in schijf 3?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Een product kost €50,- exclusief btw. Bereken de prijs inclusief 21% btw.

6. Een product kost €90,75 inclusief 21% btw. Bereken de prijs exclusief btw.

Informatiebron 1 — Inkomstenbelastingschijven (fictief, vereenvoudigd)

Schijf	Inkomen	Belastingtarief
Schijf 1	Tot €38.000,-	20%
Schijf 2	€38.000,- tot €75.000,-	35%
Schijf 3	Boven €75.000,-	49%

7. Gebruik informatiebron 1: iemand verdient €50.000,-. Bereken de belasting: eerst over het deel in schijf 1, dan over het deel in schijf 2, en tel op.

8. Leg uit waarom iemand met een inkomen van €50.000,- niet 35% belasting betaalt over zijn hele inkomen, ook al valt een deel daarvan in schijf 2.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg met het begrip draagkrachtbeginsel uit waarom btw verhoudingsgewijs mensen met een lager inkomen zwaarder raakt dan mensen met een hoger inkomen.

---

10. Leg uit waarom een systeem met belastingschijven (progressief) eerlijker gevonden kan worden dan een systeem waarbij iedereen precies hetzelfde percentage belasting betaalt (proportioneel), zoals bij btw.

---

11. Bedenk een nadeel van een progressief belastingstelsel (zoals in informatiebron 1), bijvoorbeeld voor de motivatie om meer te gaan werken of verdienen.

Les 5.3

Leerdoel: Je noemt minstens drie grote uitgavenposten van de rijksoverheid.

Theorie & uitleg

Zorg is na sociale zekerheid de grootste uitgavenpost van de overheid, ruim twee keer zo groot als onderwijs.

Kerntheorie

Elk jaar maakt de overheid een **begroting** : een overzicht van de verwachte **inkomsten** en **uitgaven** voor het komende jaar. In les 5.2 zag je de inkomstenkant: de belastingmix. In deze les kijk je vooral naar de andere kant: waar gaat al dat geld naartoe?

Een begroting heeft twee kanten

Zet je de inkomsten en de uitgaven naast elkaar, dan zie je meteen of de overheid genoeg binnenkrijgt. Op Prinsjesdag 2026 presenteerde het kabinet de begroting voor 2027: de overheid verwacht **€ 481,2 miljard** binnen te krijgen en **€ 516,8 miljard** uit te geven. Het verschil, **€ 35,6 miljard** , is het **begrotingstekort** : dat geld moet de overheid lenen. Daarover leer je meer in les 5.5.

De rijksbegroting 2027 (in miljarden euro)

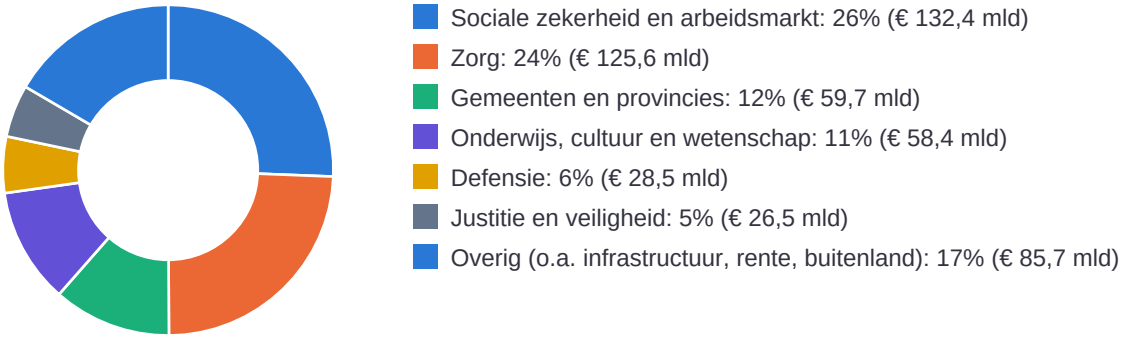
Inkomsten	€ mld	Uitgaven	€ mld
Sociale premies (AOW, WW, zorg)	163,6	Sociale zekerheid	132,4
Loon- en inkomstenbelasting	116,4	Zorg	125,6
Btw	93,5	Gemeenten en provincies	59,7
Vennootschapsbelasting (winst bedrijven)	51,3	Onderwijs, cultuur en wetenschap	58,4
Accijnzen	11,3	Defensie	28,5
Overige belastingen	45,1	Justitie, veiligheid en asiel	26,5
		Rente op de staatsschuld	12,9
Tekort: moet worden geleend	35,6	Overig (o.a. wegen, wonen, buitenland, klimaat)	72,8
Totaal	516,8	Totaal	516,8

De inkomsten zonder lening zijn € 481,2 miljard. Omdat de uitgaven hoger zijn, moet de overheid € 35,6 miljard lenen: het begrotingstekort.

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026). Bedragen afgerond.

Kijk je naar de uitgaven, dan springen twee posten eruit. **Sociale zekerheid** (uitkeringen, AOW, toeslagen) kost € 132,4 miljard, ruim een kwart van alles. **Zorg** kost € 125,6 miljard, bijna een kwart. Samen is dat ongeveer de helft van alle uitgaven. Daarna volgen gemeenten en provincies en onderwijs (elk zo'n 11%). Defensie en justitie zijn samen ook ongeveer 11%. Ook de **rente op de staatsschuld** (€ 12,9 miljard) is een uitgavenpost: geld dat de overheid niet aan iets anders kan besteden.

Waar geeft het Rijk het geld aan uit? Uitgaven 2027 (begroting)

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027 (Prinsjesdag 2026)

Deze verdeling verandert elk jaar een beetje, en verschilt ook per land, afhankelijk van politieke keuzes: het ene kabinet geeft relatief meer uit aan zorg, het andere meer aan bijvoorbeeld defensie. De defensie-uitgaven stijgen de komende jaren flink, omdat de NAVO-landen in 2025 hebben afgesproken daar meer geld aan te besteden.

Definitie: waarom sociale zekerheid en zorg zo groot zijn

Sociale zekerheid en zorg zijn zo groot doordat Nederland een **verzorgingsstaat** is: de overheid neemt een deel van de financiële risico's van burgers over (bijvoorbeeld bij ziekte, werkloosheid of ouderdom), via collectief gefinancierde regelingen. Doordat de bevolking vergrijst (meer ouderen ten opzichte van werkenden), stijgen de kosten van AOW en zorg de komende decennia naar verwachting verder.

Wie beslist over de begroting? Van Prinsjesdag tot Verantwoordingsdag

- **Prinsjesdag** (derde dinsdag van september): de regering presenteert de Miljoenennota en de begrotingen voor het volgende jaar.
- **De Tweede Kamer** heeft het **budgetrecht** : zonder haar goedkeuring mag de regering het geld niet uitgeven. Kamerleden debatteren over de plannen, bijvoorbeeld bij de Algemene Politieke Beschouwingen, en kunnen met een **amendement** een begroting aanpassen. Wordt een amendement door een meerderheid aangenomen, dan verandert de begroting.
- **De Eerste Kamer** stemt daarna ook over de begrotingswetten.
- **Verantwoordingsdag** (derde woensdag van mei): de regering legt verantwoording af over hoe het geld van het vorige jaar is besteed. De **Algemene Rekenkamer** controleert of het geld rechtmatig en zinnig is uitgegeven.

Zo zie je de machtenscheiding aan het werk: de regering stelt voor en voert uit, het parlement beslist en controleert. En burgers hebben invloed via de verkiezingen van de Tweede Kamer.

Praktijk

Hoe groot is de zorg eigenlijk? Met de begroting 2027 kun je dat op twee manieren uitrekenen.

- **Als deel van het geheel:** € 125,6 miljard ÷ € 516,8 miljard × 100% = 24,3% van alle uitgaven.
- **Per inwoner:** Nederland heeft ongeveer 18 miljoen inwoners. € 125.600.000.000 ÷ 18.000.000 ~ € 6.978 per inwoner per jaar. Schrijf grote bedragen helemaal uit, dan maak je geen fouten met de

nullen.

Ontdek de rijksbegroting 2027

Met de interactieve begroting op de website bekijk je eerst de echte cijfers: klik op een post voor uitleg en wissel tussen ‘in miljarden’, ‘per inwoner’ en ‘van elke € 100’. Word daarna zelf minister van Financiën. Elke euro die je ergens extra uitgeeft, moet je ergens anders vandaan halen, en elke bezuiniging merkt iemand. Gebruik de begroting bij de opdrachten hieronder.

Kernbegrippen

Begroting

Een overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven van de overheid voor het komende jaar.

Verzorgingsstaat

Een staat waarin de overheid een deel van de financiële risico’s van burgers overneemt, bijvoorbeeld bij ziekte, werkloosheid of ouderdom.

Opdracht: reken met de rijksbegroting 2027

Gebruik de tabel 'De rijksbegroting 2027' in de kerntheorie. Controleer je antwoorden daarna met de knoppen in 'Bekijk de begroting'.

1. Bereken hoeveel procent van alle uitgaven naar sociale zekerheid en zorg samen gaat. Klopt het dat dit ongeveer de helft is?

2. Bereken hoeveel euro het Rijk per inwoner per jaar uitgeeft aan onderwijs, cultuur en wetenschap.

3. Bereken het begrotingstekort van 2027, in miljarden en per inwoner.

4. Bereken welk deel van de uitgaven opgaat aan rente op de staatsschuld. Leg uit waarom dat zonde is van het geld.

Opdracht: jij bent minister van Financiën

Gebruik 'Speel minister van Financiën' in de interactieve begroting op de website. Schrijf je keuzes en antwoorden op in je schrift of werkboekje.

1. Haal missie 1: een sluitende begroting. Schrijf de drie keuzes op die het meeste geld opleverden, en welke groep mensen er het meest last van heeft.

2. Een politicus zegt: ‘Het tekort los je op door alleen op de zorg te bezuinigen.’ Bereken met hoeveel procent de zorguitgaven dan omlaag moeten. Probeer het uit in het spel, en leg uit waarom dit plan politiek lastig is.

3. Op de rente op de staatsschuld kun je in het spel niet bezuinigen. Leg uit waarom niet, en wat er met die rente gebeurt als de overheid elk jaar een tekort heeft.

Oefeningen

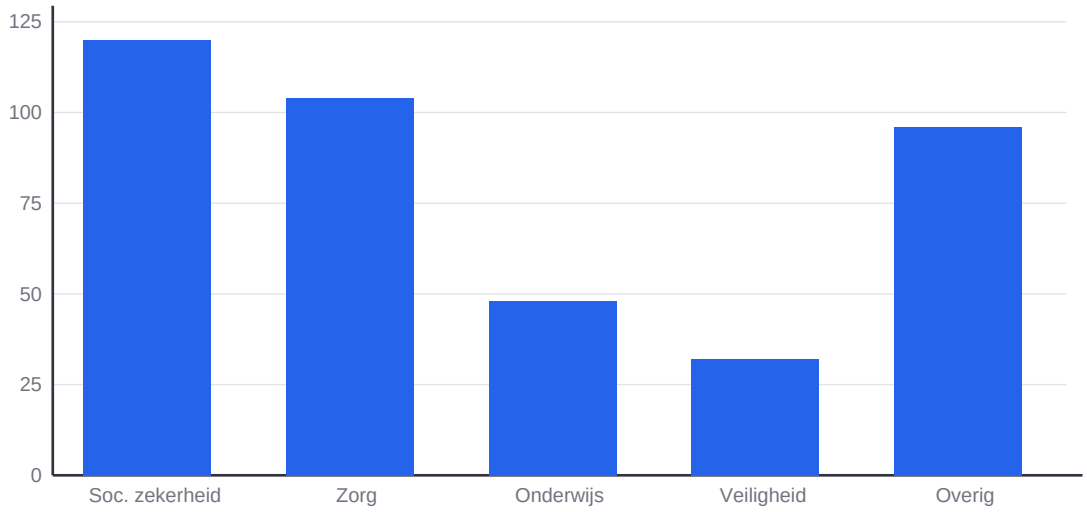
Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een begroting?

2. Noem de twee grootste uitgavenposten van de Nederlandse rijksoverheid.

3. Noem een derde uitgavenpost van de rijksoverheid, naast sociale zekerheid en zorg.

Informatiebron 1 — Rijksuitgaven naar categorie, totaal €400 miljard (fictief)

4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 5.3): welke uitgavenpost is het kleinst?

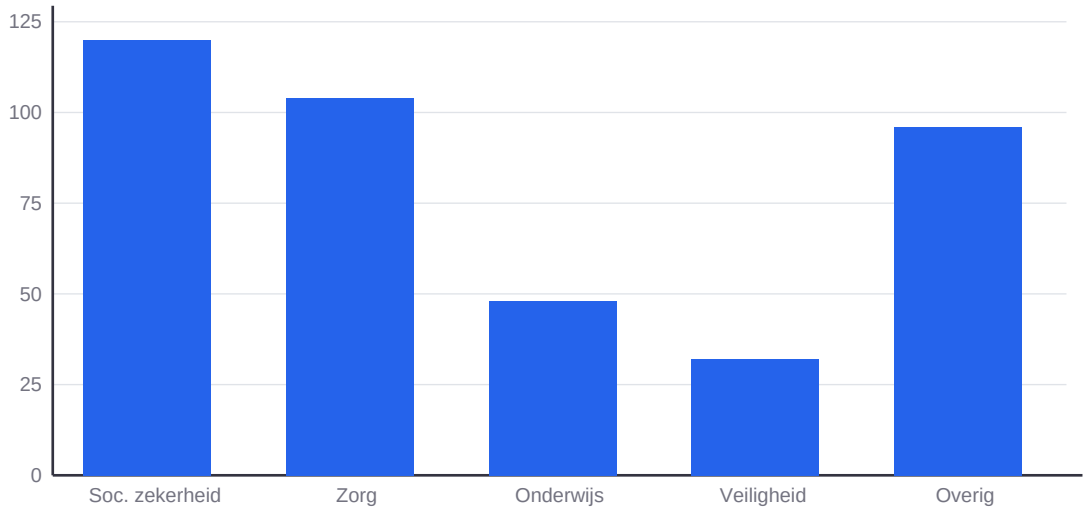
5. Wat gebeurt er op Prinsjesdag, en wat op Verantwoordingsdag?

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. De rijksbegroting is €400 miljard. Onderwijs neemt daarvan 12% voor zijn rekening. Bereken dit bedrag.

7. Leg uit waarom de verdeling van de rijksbegroting per kabinet kan verschillen.

Informatiebron 1 — Rijksuitgaven naar categorie, totaal €400 miljard (fictief)

8. Gebruik informatiebron 1: bereken het percentage van de post "Onderwijs".

9. Een nieuwe begroting verhoogt de post Zorg met €20 miljard, zonder de totale begroting te vergroten. Bij welke andere post(en) moet dan bezuinigd worden, en waarom is dat een politieke keuze?

10. Wat is het budgetrecht van de Tweede Kamer, en hoe kan een Kamerlid een begroting veranderen?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

11. Leg uit waarom de kosten van zorg en sociale zekerheid (met name AOW) de komende decennia naar verwachting verder stijgen, en welk gevolg dit kan hebben voor toekomstige begrotingskeuzes.

12. Leg uit waarom de post "Overig" (24% van de begroting) waarschijnlijk uit veel verschillende, kleinere onderdelen bestaat, in plaats van één duidelijke categorie zoals de andere vier.

13. Bereken hoeveel procent van de totale begroting overblijft als je Sociale zekerheid, Zorg én Onderwijs bij elkaar optelt en van 100% aftrekt. Wat zegt dit over hoe groot "de rest" van de begroting is?

Les 5.4

Leerdoel: Je legt uit wat marktfalen is, en noemt een voorbeeld van een extern effect.

Theorie & uitleg

Vervuilende rook is een negatief extern effect: de fabriek betaalt er niet zelf de rekening voor, maar de samenleving wel.

Kerntheorie

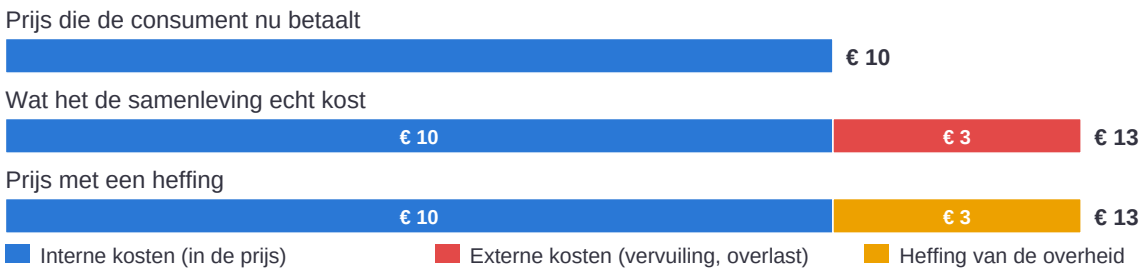
In thema 1 zag je hoe de markt zichzelf via vraag en aanbod naar een evenwicht beweegt. Maar soms werkt de markt niet goed: dan spreken we van **marktfalen** . Eén belangrijke oorzaak van marktfalen zijn **externe effecten** .

> **Definitie: extern effect**
>
> Een extern effect is een gevolg van productie of consumptie dat buiten de prijs om terechtkomt bij mensen die niet bij de transactie betrokken waren. Bij een **negatief extern effect** ondervinden anderen schade (bijvoorbeeld: luchtvervuiling door een fabriek). Bij een **positief extern effect** profiteren anderen mee, zonder ervoor te betalen (bijvoorbeeld: een gevaccineerd persoon beschermt ook anderen tegen besmetting).

Bij een negatief extern effect is de prijs die de consument betaalt vaak te laag: de kosten voor het milieu of de samenleving zitten niet in de prijs. De overheid kan dan ingrijpen, bijvoorbeeld met een heffing (zoals accijns) die de prijs dichter bij de werkelijke maatschappelijke kosten brengt.

> **Definitie: interne kosten versus externe kosten**
>
> Economen maken onderscheid tussen **interne kosten** (de kosten die de producent zelf betaalt en in de prijs verwerkt) en **externe kosten** (kosten die worden afgewenteld op derden, zoals het milieu of omwonenden, zonder dat die in de prijs zitten). Bij een negatief extern effect is de maatschappelijke kostprijs dus hoger dan de prijs die de consument betaalt — de overheid probeert dit gat te dichten met belastingen (bijvoorbeeld een CO2-heffing) of subsidies bij een positief extern effect (bijvoorbeeld subsidie op zonnepanelen).

Interne en externe kosten van een vervuilend product

Een heffing (zoals accijns of een CO2-heffing) brengt de prijs dichter bij de werkelijke maatschappelijke kosten. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Praktijk

Bepaal van de volgende situaties of het een positief of negatief extern effect is, en leg uit waarom:

1. Een fabriek loost afvalwater in een rivier.
2. Iemand laat een bijenkast plaatsen, waardoor omliggende fruitbomen beter bestuiven.

Aan de slag met een bron

Lees onderstaand (fictief) nieuwsbericht, en gebruik het bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1

Omwonenden klagen over stankoverlast fabriek, bedrijf wijst naar lage productiekosten

Bewoners rond een chemische fabriek melden al maanden stankoverlast en irritatie aan de luchtwegen. De fabriek zegt dat het uitstootfilter duur is en de productiekosten flink zou verhogen, en heeft daarom vooralsnog geen filter geplaatst.

Kernbegrippen

Marktfalen

Een situatie waarin de vrije markt niet tot een goede uitkomst leidt.

Extern effect

Een gevolg van productie of consumptie dat buiten de prijs om terechtkomt bij derden.

Interne en externe kosten

Interne kosten betaalt de producent zelf; externe kosten worden afgewenteld op derden zonder in de prijs te zitten.

Opdracht: leg een extern effect uit

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Leg uit waarom roken in een openbare ruimte een voorbeeld is van een negatief extern effect.

Opdracht: analyseer het extern effect

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Is hier sprake van een positief of een negatief extern effect? Leg uit waarom.

2. Leg met de begrippen interne kosten en externe kosten uit wat er in dit bericht misgaat.

3. Bedenk een maatregel die de overheid zou kunnen nemen om dit probleem aan te pakken.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een extern effect?

2. Wat is een negatief extern effect?

3. Wat is een positief extern effect?

Informatiebron 1

Omwonenden klagen over stankoverlast fabriek, bedrijf wijst naar lage productiekosten

Bewoners rond een chemische fabriek melden al maanden stankoverlast en irritatie aan de luchtwegen. De fabriek zegt dat het uitstootfilter duur is en de productiekosten flink zou verhogen, en heeft daarom vooralsnog geen filter geplaatst.

4. Gebruik informatiebron 1 (het nieuwsbericht bij les 5.4): wie ondervindt hier de schade van het externe effect?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit hoe de overheid met een heffing kan proberen een negatief extern effect te verminderen.

6. Waarom is de marktprijs bij een negatief extern effect vaak "te laag"?

Informatiebron 1

Omwonenden klagen over stankoverlast fabriek, bedrijf wijst naar lage productiekosten

Bewoners rond een chemische fabriek melden al maanden stankoverlast en irritatie aan de luchtwegen. De fabriek zegt dat het uitstootfilter duur is en de productiekosten flink zou verhogen, en heeft daarom vooralsnog geen filter geplaatst.

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom de marktprijs van de producten van deze fabriek waarschijnlijk "te laag" is.

8. Leg uit waarom het bedrijf uit informatiebron 1 zelf waarschijnlijk geen filter zal plaatsen, zonder dat de overheid ingrijpt.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom de overheid bij een positief extern effect eerder subsidie geeft dan belasting heft, en geef een voorbeeld.

10. Vergelijk twee mogelijke overheidsmaatregelen voor het probleem in informatiebron 1: een heffing op uitstoot, en een wettelijke verplichting om een filter te plaatsen. Welke vind jij effectiever, en waarom?

11. Leg uit waarom het voor de overheid soms lastig is om de exacte hoogte van een heffing op een negatief extern effect (zoals uitstoot) te bepalen.

Les 5.5

Leerdoel: Je legt het verschil tussen een begrotingstekort en de staatsschuld uit.

Theorie & uitleg

Geeft de overheid in één jaar meer uit dan er binnenkomt, dan ontstaat een begrotingstekort — en dat tekort stapelt zich op tot staatsschuld.

Kerntheorie

Net als bij een huishoudbudget kunnen de uitgaven van de overheid in een jaar hoger zijn dan de inkomsten. Dat verschil, over één jaar, heet een **begrotingstekort** . Is dit tekort er meerdere jaren achter elkaar, dan stapelt dat op tot de **staatsschuld** .

> **Definitie: begrotingstekort en staatsschuld**
>
> Een **begrotingstekort** is het verschil tussen de uitgaven en de inkomsten van de overheid in één jaar, als de uitgaven hoger zijn. De **staatsschuld** is het totaal van alle opgestapelde tekorten (min eventuele overschotten) uit het verleden — het bedrag dat de overheid in totaal nog moet terugbetalen.

Voorbeeld: de staatsschuld staat aan het begin van het jaar op €450 miljard. Dit jaar geeft de overheid €15 miljard meer uit dan er binnenkomt (een tekort van €15 miljard). Aan het eind van het jaar staat de staatsschuld dan op €450 + €15 = €465 miljard.

> **Definitie: is een begrotingstekort altijd slecht?**
>
> Een begrotingstekort is niet per definitie onverstandig: bij laagconjunctuur (zie thema 4) kan extra lenen om de economie te ondersteunen op de korte termijn juist verstandig zijn. Op de lange termijn brengt een groeiende staatsschuld wel risico's met zich mee: hogere rentelasten, en minder ruimte om in de toekomst nieuwe tekorten op te vangen (bijvoorbeeld bij de volgende laagconjunctuur, of een crisis). Daarom wordt de hoogte van de staatsschuld vaak uitgedrukt als percentage van het bbp, om landen onderling te kunnen vergelijken.

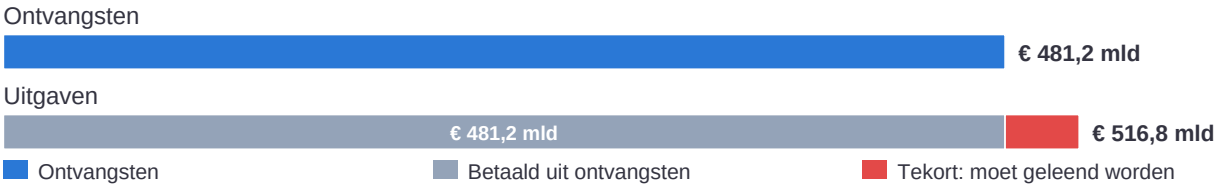
> **Nederland in 2027: dicht bij de grens**
>
> Volgens de Miljoenennota 2027 geeft de overheid in 2027 €517 miljard uit en verwacht ze €481 miljard binnen te krijgen: een tekort van ongeveer €36 miljard. Dat is 2,9% van het bbp, net onder de Europese grens van 3% (zie thema 4). De staatsschuld komt uit op 48,3% van het bbp. Dat is ruim onder de Europese grens van 60%, en laag vergeleken met bijvoorbeeld Frankrijk of Italië.

Van begrotingstekort naar staatsschuld

Het voorbeeld uit de tekst: € 450 mld + € 15 mld tekort = € 465 mld. Het tekort is over één jaar, de schuld is de optelsom van alle jaren.

Ontvangsten en uitgaven van het Rijk in 2027 (begroting)

De uitgaven zijn hoger dan de ontvangsten: er is een begrotingstekort van € 35,6 miljard.

Bron: Rijksoverheid, Miljoenennota 2027

De EU-afspraken en Nederland in 2027 (raming)

	EU-afspraak	Nederland 2027
Begrotingstekort (EMU-saldo)	niet meer dan 3% van het bbp	2,9% van het bbp
Staatsschuldquote (EMU-schuld)	niet meer dan 60% van het bbp	48,3% van het bbp

Bron: Miljoenennota 2027

Praktijk

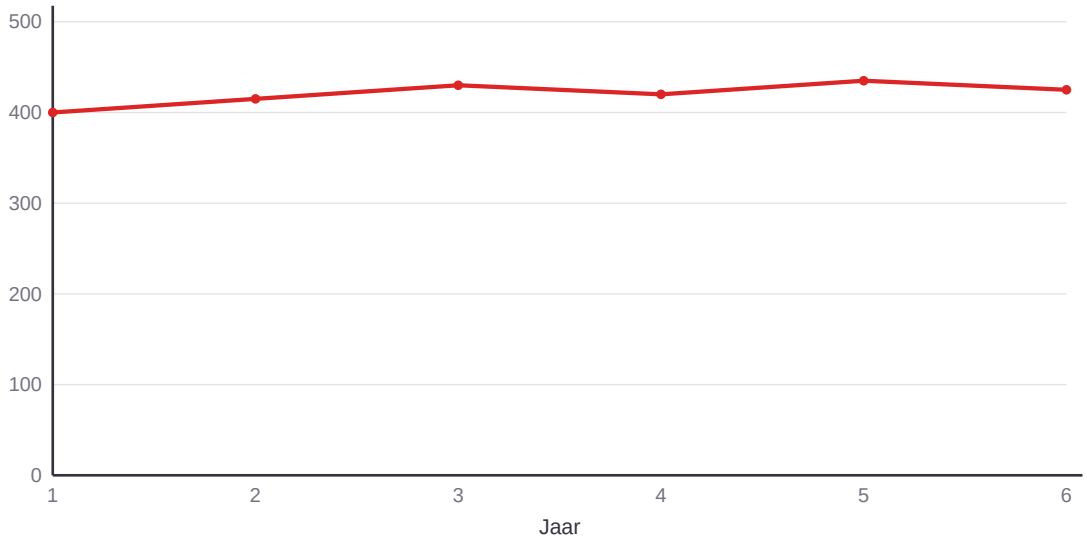
Een land heeft een staatsschuld van €300 miljard. Dit jaar heeft de overheid juist een begrotingsoverschot van €5 miljard (meer inkomsten dan uitgaven).

- Bereken de nieuwe staatsschuld: €300 miljard - €5 miljard = €295 miljard.

Aan de slag met een bron

Onderstaande grafiek toont de staatsschuld van een fictief land over 6 jaar. Gebruik de grafiek bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Staatsschuld over 6 jaar, in miljarden euro's (fictief)

Kernbegrippen

Begrotingstekort

Het verschil tussen uitgaven en inkomsten van de overheid in één jaar, als de uitgaven hoger zijn.

Staatsschuld

Het totaal van alle opgestapelde begrotingstekorten (min overschotten) uit het verleden.

Opdracht: bereken de staatsschuld

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Een land heeft een staatsschuld van €500 miljard, en dit jaar een begrotingstekort van €20 miljard. Bereken de nieuwe staatsschuld aan het eind van het jaar.

Opdracht: lees de staatsschuld af

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. In welke jaren had het land een begrotingsoverschot? Bereken steeds de grootte van dit overschot.

2. Bereken het begrotingstekort tussen jaar 4 en jaar 5.

3. Is de staatsschuld over de hele periode (jaar 1 tot jaar 6) per saldo gestegen of gedaald? Met hoeveel?

Oefeningen

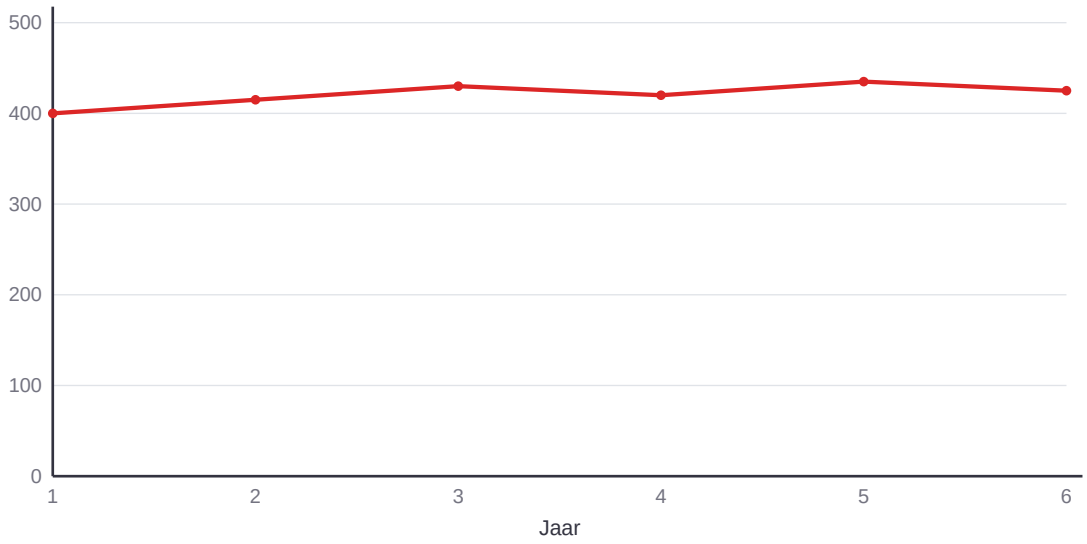
Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een begrotingstekort?

2. Wat is de staatsschuld?

3. De staatsschuld is €600 miljard, en dit jaar is er een tekort van €10 miljard. Bereken de nieuwe staatsschuld.

Informatiebron 1 — Staatsschuld over 6 jaar, in miljarden euro's (fictief)

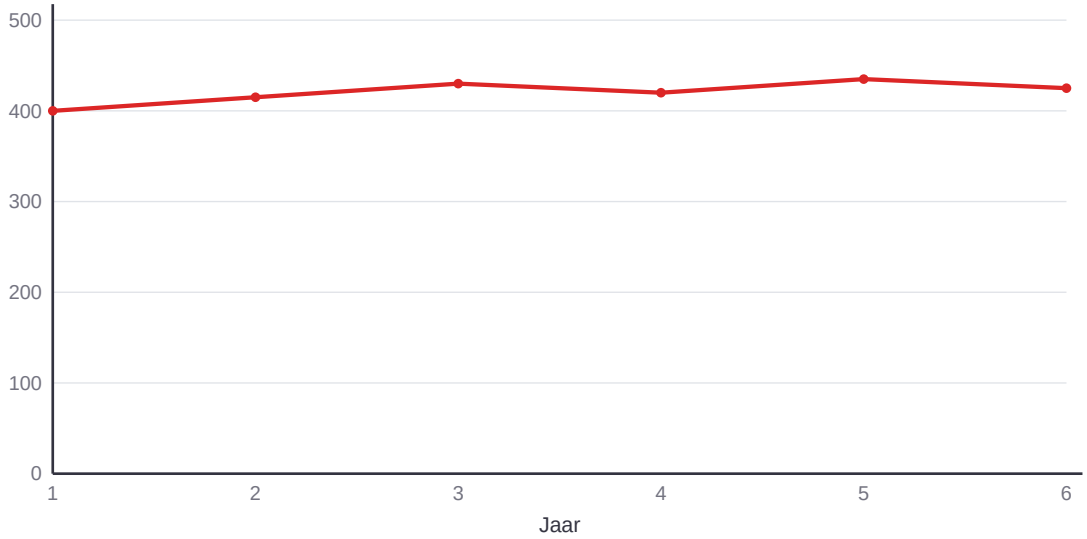
4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 5.5): wat was de staatsschuld in jaar 1?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Een land heeft een begrotingsoverschot van €8 miljard, bij een staatsschuld van €350 miljard. Bereken de nieuwe staatsschuld.

6. Leg het verschil uit tussen een begrotingstekort en de staatsschuld.

Informatiebron 1 — Staatsschuld over 6 jaar, in miljarden euro's (fictief)

7. Gebruik informatiebron 1: bereken het begrotingstekort tussen jaar 1 en jaar 2.

8. Leg uit waarom de grafiek laat zien dat een land niet elk jaar een tekort hoeft te hebben om toch een groeiende staatsschuld te krijgen.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom extra lenen bij laagconjunctuur soms verstandig kan zijn, ondanks dat het de staatsschuld vergroot.

10. Bereken het gemiddelde jaarlijkse tekort of overschot over de hele periode van jaar 1 tot jaar 6 (de totale verandering gedeeld door het aantal jaren).

---

11. Leg uit waarom het voor een gezonde overheidsfinanciën niet per se een probleem hoeft te zijn dat de staatsschuld in de grafiek is gestegen, als je ook naar het bbp van het land zou kijken.

Rekenopdrachten

Reken met de begrippen en formules uit dit thema. De opdrachten zitten aan de bovenkant van niveau 2F; een aantal opdrachten (gemarkeerd met 3F) tikt niveau 3F aan.

Niveau 2F

1. Een product kost €80,- exclusief btw. Bij 21% btw, wat is de prijs inclusief btw?

Antwoord (€): _____

2. Een product kost €150,- exclusief btw. Hoeveel euro btw (21%) betaal je erover?

Antwoord (€): _____

3. Een product kost €121,- inclusief 21% btw. Wat was de prijs exclusief btw?

Antwoord (€): _____

4. De totale rijksbegroting is €400 miljard. Zorg neemt 26% van de begroting voor zijn rekening. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (miljard €): _____

5. Dezelfde rijksbegroting van €400 miljard besteedt 30% aan sociale zekerheid. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (miljard €): _____

6. Dezelfde rijksbegroting van €400 miljard besteedt 12% aan onderwijs. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (miljard €): _____

7. Stel: iemand verdient €3.000,- bruto per maand, en betaalt daarover 20% inkomstenbelasting. Wat houdt diegene netto over?

Antwoord (€): _____

8. Iemand verdient €3.500,- en betaalt daarover 37% inkomstenbelasting. Hoeveel euro belasting is dat?

Antwoord (€): _____

9. De overheid geeft €420 miljard uit, en ontvangt €395 miljard aan inkomsten. Hoe groot is het begrotingstekort?

Antwoord (miljard €): _____

10. Een begrotingstekort van €15 miljard, bij een bbp van €850 miljard. Hoeveel procent van het bbp is dat (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (%): _____

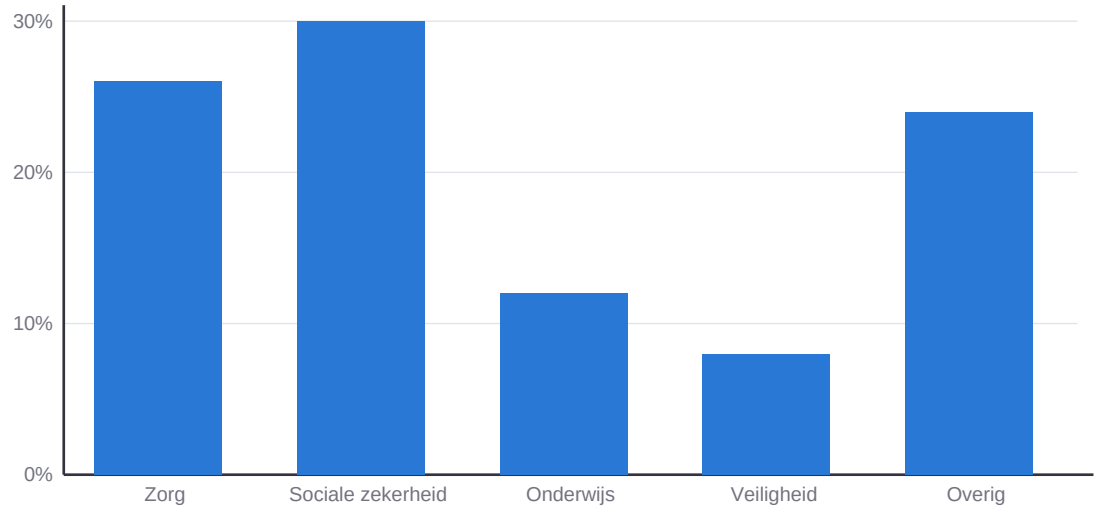
11. De staatsschuld was €380 miljard. Er komt een tekort van €15 miljard bij. Wat is de nieuwe staatsschuld?

Antwoord (miljard €): _____

12. Op boodschappen geldt vaak het lage btw-tarief van 9%. Een boodschappenmandje kost €45,- exclusief btw. Wat kost het inclusief btw?

Antwoord (€): _____

Informatiebron — Rijksuitgaven naar categorie (fictief, totaal €400 miljard)

13. Bekijk de grafiek met rijksuitgaven bij een begroting van €400 miljard. Bereken hoeveel euro naar veiligheid gaat.

Antwoord (miljard €): _____

14. De totale zorguitgaven zijn €104 miljard, verdeeld over 18 miljoen inwoners. Bereken de zorguitgave per inwoner (afgerond op hele euro's).

Antwoord (€): _____

15. De totale onderwijsuitgaven zijn €48 miljard, verdeeld over 2,4 miljoen leerlingen/studenten. Bereken de uitgave per leerling.

Antwoord (€): _____

Niveau 3F — een tikje pittiger

16. Nederland kent belastingschijven. Stel: over de eerste €38.000,- betaal je 20% belasting, over het deel daarboven 37%. Iemand verdient €50.000,-. Bereken de totale belasting.

Antwoord (€): _____

17. Het begrotingstekort daalt van €25 miljard naar €15 miljard, bij een gelijkblijvend bbp van €900 miljard. Met hoeveel procentpunt van het bbp is het tekort gedaald (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (procentpunt): _____

18. De totale consumentenbestedingen die onder het btw-tarief van 21% vallen zijn €300 miljard (inclusief btw). Bereken hoeveel van dat bedrag btw-opbrengst voor de overheid is (afgerond op 2 decimalen).

Antwoord (miljard €): _____

Herhalingsopdrachten

Deze opdrachten gaan over alle paragrafen van dit thema door elkaar. Op de website passen de rekenvragen zich adaptief aan je niveau aan; in dit werkboek staat een vaste selectie afgedrukt.

Meerkeuzevragen

1. Wat is een collectief goed?

A. Een goed dat je alleen bij een winkel kunt kopen

B. Een voorziening die door iedereen gebruikt kan worden, en waarvoor de markt vaak niet vanzelf zorgt (bijv. straatverlichting of defensie)

C. Een goed dat alleen de allerrijksten kunnen betalen

D. Een goed dat de overheid nooit financiert

2. Waarom heeft een overheid geld nodig?

A. Om collectieve goederen en publieke taken te kunnen financieren, zoals wegen, onderwijs en zorg

B. Alleen om ambtenarensalarissen te betalen

C. De overheid heeft geen geld nodig, ze print het gewoon bij

D. Om zoveel mogelijk winst te maken, net als een bedrijf

3. Wat is een directe belasting?

A. Belasting die je rechtstreeks betaalt over je inkomen of vermogen, zoals inkomstenbelasting

B. Belasting die via een product of dienst wordt geheven, zoals btw

C. Een belasting die alleen bedrijven betalen

D. Een belasting die nooit door de overheid wordt geïnd

4. Wat is btw?

A. Belasting over de toegevoegde waarde: een indirecte belasting die bovenop de prijs van bijna elk product komt

B. Een directe belasting over je spaargeld

C. Een belasting die alleen ondernemers betalen, nooit consumenten

D. Een gemeentelijke belasting op huisdieren

5. Bij inkomstenbelasting betaal je bij een hoger inkomen vaak ook een hoger percentage. Hoe heet dit?

A. Het draagkrachtbeginsel

B. Het profijtbeginsel

C. Het schaarste-effect

D. Marktfalen

6. Wat zijn, volgens dit thema, grote uitgavenposten van de rijksoverheid?

A. Zorg, sociale zekerheid en onderwijs behoren tot de grootste posten

B. Alleen defensie en niets anders

C. De rijksoverheid geeft vrijwel niets uit

D. Alleen straatverlichting en riolering

7. Wat is marktfalen?

A. Een situatie waarin de vrije markt niet vanzelf tot een wenselijke uitkomst komt, waardoor de overheid soms ingrijpt

B. Een situatie waarin een bedrijf failliet gaat

C. Een situatie die nooit voorkomt in een moderne economie

D. Een ander woord voor inflatie

8. Een fabriek veroorzaakt luchtvervuiling die omwonenden schade toebrengt, zonder daarvoor te betalen. Hoe heet dit?

A. Een positief extern effect

B. Een negatief extern effect

C. Een collectief goed

D. Directe belasting

9. Wat is het verschil tussen een begrotingstekort en de staatsschuld?

A. Ze zijn precies hetzelfde

B. Een begrotingstekort is het verschil tussen uitgaven en inkomsten in één jaar; de staatsschuld is de opgebouwde schuld over meerdere jaren

C. Staatsschuld ontstaat nooit door begrotingstekorten

D. Een begrotingstekort kan nooit worden terugbetaald

10. Wat gebeurt er met de staatsschuld als de overheid een aantal jaren op rij een begrotingstekort heeft?

A. De staatsschuld daalt automatisch

B. De staatsschuld stijgt, doordat elk tekort in principe wordt bijgeschreven

C. De staatsschuld blijft altijd precies gelijk

D. Begrotingstekorten hebben geen invloed op de staatsschuld

Rekenvragen

11. Een product kost €150,- exclusief btw. Bij 21% btw, wat is de prijs inclusief btw?

Antwoord (€): _____

12. Een product kost €120,- exclusief btw. Bij 9% btw, wat is de prijs inclusief btw?

Antwoord (€): _____

13. De rijksbegroting is €380 miljard. Een uitgavenpost neemt 10% van de begroting voor zijn rekening. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (miljard €): _____

14. De rijksbegroting is €380 miljard. Een uitgavenpost neemt 15% van de begroting voor zijn rekening. Hoeveel euro is dat?

Antwoord (miljard €): _____

15. Iemand verdient €2.500,- bruto per maand, en betaalt daarover 30% inkomstenbelasting. Hoeveel euro belasting is dat?

Antwoord (€): _____

16. Iemand verdient €3.000,- bruto per maand, en betaalt daarover 18% inkomstenbelasting. Hoeveel euro belasting is dat?

Antwoord (€): _____

Eindquiz

1. Wat is een collectief goed?

A. Een goed waarvan niemand kan worden uitgesloten en waarbij gebruik door de één niet ten koste gaat van een ander.

B. Elk goed of elke dienst die door de overheid wordt betaald, zoals onderwijs en zorg.

C. Een goed dat je samen met anderen koopt, zoals een groepsticket.

D. Een goed dat heel duur is, zodat alleen de overheid het kan betalen.

2. Welk van deze voorbeelden is een collectief goed?

A. Dijkbescherming tegen overstromingen

B. Een bioscoopkaartje

C. Een plek op een middelbare school

D. Een abonnement op het openbaar vervoer

3. Wat is een directe belasting?

A. Een belasting die je rechtstreeks over je inkomen of vermogen betaalt, zoals inkomstenbelasting.

B. Een belasting die je via de prijs van een product betaalt, zoals btw.

C. Een belasting die je direct bij de kassa betaalt.

D. Een belasting die alleen bedrijven betalen.

4. Een product kost €70,- exclusief btw. Wat is de prijs inclusief 21% btw?

A. €84,70

B. €91,-

C. €70,21

D. €55,30

5. Wat zijn de twee grootste uitgavenposten van de Nederlandse overheid?

A. Sociale zekerheid en zorg: samen ongeveer de helft van alle uitgaven.

B. Defensie en onderwijs.

C. Rente op de staatsschuld en infrastructuur.

D. Ontwikkelingssamenwerking en cultuur.

6. Wat is een negatief extern effect?

A. Schade voor anderen door productie of consumptie, die niet in de prijs zit.

B. Een product dat duurder wordt door een belasting.

C. Een bedrijf dat verlies maakt.

D. Schade die een bedrijf zelf betaalt en in de prijs verwerkt.

7. Wat is een voorbeeld van een positief extern effect?

A. Een gevaccineerd persoon beschermt ook anderen tegen besmetting.

B. Een fabriek loost afvalwater in een rivier.

C. Een winkel geeft korting op een product.

D. Je krijgt een loonsverhoging.

8. Wat is een begrotingstekort?

A. Het verschil tussen uitgaven en inkomsten van de overheid in één jaar, als de uitgaven hoger zijn.

B. Het totaal van alle schulden van de overheid.

C. Het bedrag dat burgers te weinig belasting betalen.

D. Het verschil tussen de begroting van dit jaar en die van vorig jaar.

9. De staatsschuld is €300 miljard. Dit jaar is er een tekort van €12 miljard. Wat is de nieuwe staatsschuld?

A. €312 miljard

B. €288 miljard

C. €300 miljard

D. €336 miljard

10. Het tekort van de Nederlandse overheid voor 2027 is volgens de Miljoenennota 2,9% van het bbp. Wat betekent dat?

A. Het tekort ligt net onder de Europese grens van 3% van het bbp.

B. De staatsschuld is 2,9% van het bbp.

C. Het tekort ligt ruim boven de Europese grens.

D. De overheid heeft een overschot van 2,9%.

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek (niveau: havo), zodat het ook voor zelfcontrole door leerlingen ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. A
2. A
3. A
4. A
5. A
6. A
7. A
8. A
9. A
10. A

Rekenopdrachten — antwoordsleutel

1. 96,8 €

80 × 1,21 = €96,80.

2. 31,5 €

150 × 0,21 = €31,50.

3. 100 €

121 ÷ 1,21 = €100,-.

4. 104 miljard €

400 × 0,26 = €104 miljard.

5. 120 miljard €

400 × 0,30 = €120 miljard.

6. 48 miljard €

400 × 0,12 = €48 miljard.

7. 2.400 €

3.000 × (1 - 0,20) = €2.400,-.

8. 1.295 €

3.500 × 0,37 = €1.295,-.

9. 25 miljard €

Tekort = 420 - 395 = €25 miljard.

10. 1,76 %

15 ÷ 850 × 100% ~ 1,76%.

11. 395 miljard €

380 + 15 = €395 miljard.

12. 49,05 €

45 × 1,09 = €49,05.

13. 32 miljard €

400 × 0,08 = €32 miljard.

14. 5.778 €

104.000.000.000 ÷ 18.000.000 ~ €5.778,- per inwoner.

15. 20.000 €

48.000.000.000 ÷ 2.400.000 = €20.000,- per leerling.

16. 12.040 €

Schijf 1: 38.000 × 0,20 = €7.600,-. Schijf 2: (50.000 - 38.000) × 0,37 = 12.000 × 0,37 = €4.440,-. Totaal: €7.600 + €4.440 = €12.040,-.

17. 1,11 procentpunt

Eerst: 25 ÷ 900 × 100% ~ 2,78%. Daarna: 15 ÷ 900 × 100% ~ 1,67%. Daling: 2,78% - 1,67% ~ 1,11 procentpunt.

18. 52,07 miljard €

Het btw-deel van een bedrag inclusief btw bereken je met: bedrag × 0,21 ÷ 1,21 = 300 × 0,21 ÷ 1,21 ~ €52,07 miljard.

Herhalingsopdrachten — antwoordsleutel

1. B
2. A
3. A
4. A
5. A
6. A
7. A
8. B
9. B
10. B

11. 181,5 €

€150 × 1,21 = €181,50.

12. 130,8 €

€120 × 1,09 = €130,80.

13. 38 miljard €

€380 × 0,1 = €38 miljard.

14. 57 miljard €

€380 × 0,15 = €57 miljard.

15. 750 €

€2.500 × 0,3 = €750.

16. 540 €

€3.000 × 0,18 = €540.

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 5.1

Opdracht: herken een collectief goed

1. Een bioscoopkaartje is geen collectief goed: de bioscoop kan mensen zonder kaartje makkelijk uitsluiten (bij de deur controleren), en een volle stoel kan niet door twee mensen tegelijk gebruikt worden. Dijkbescherming is wél een collectief goed: iedereen achter de dijk profiteert van de bescherming, ongeacht of ze daarvoor hebben "betaald", en de bescherming van de één gaat niet ten koste van de bescherming van een ander.

Opdracht: herken collectieve goederen aan hun kenmerken

1. Straatverlichting en landsverdediging zijn collectieve goederen: bij beide is het antwoord "nee" bij zowel uitsluitbaar als rivaliserend — niemand kan worden buitengesloten, en gebruik door de één vermindert niet wat er voor een ander overblijft.

2. Een bioscoopkaartje is geen collectief goed, omdat de bioscoop je makkelijk kan uitsluiten (niet betaald = geen toegang), en een bezette stoel niet meer beschikbaar is voor een ander (rivaliserend).

3. Bijvoorbeeld: een openbaar park, een dijk, of de politie — bij al deze voorbeelden kan niemand worden uitgesloten van het gebruik, en gaat gebruik door de één niet ten koste van een ander.

Les 5.2

Opdracht: bereken de btw

1. €120,- × 1,21 = €145,20. Het btw-bedrag is €145,20 - €120,- = €25,20.

Opdracht: reken met de belastingschijven

1. Over het deel van het inkomen tussen €38.000,- en €75.000,- betaalt iemand 35% belasting (schijf 2).

2. Bij een inkomen van €30.000,- valt het volledige inkomen in schijf 1: €30.000,- × 0,20 = €6.000,- belasting.

3. De tabel illustreert het draagkrachtbeginsel doordat een hoger inkomen (of het deel daarvan boven een grens) tegen een hoger percentage wordt belast: wie meer verdient, betaalt niet alleen in euro’s maar ook percentueel meer belasting over het extra verdiende deel.

Les 5.3

Opdracht: reken met de rijksbegroting 2027

1. € 132,4 mld + € 125,6 mld = € 258,0 mld. € 258,0 ÷ € 516,8 × 100% = 49,9%: ongeveer de helft.

2. € 58.400.000.000 ÷ 18.000.000 ~ € 3.244 per inwoner per jaar.

3. Tekort = € 516,8 mld - € 481,2 mld = € 35,6 mld. Per inwoner: € 35.600.000.000 ÷ 18.000.000 ~ € 1.978.

4. € 12,9 mld ÷ € 516,8 mld × 100% = 2,5%. Dat is meer dan landbouw (€ 4,2 mld) en ongeveer net zoveel als binnenlandse zaken en wonen (€ 13,0 mld). Dat geld kan de overheid niet aan iets anders uitgeven.

Opdracht: jij bent minister van Financiën

1. Eigen antwoord. Bijvoorbeeld: sociale premies +10% (€ 16,4 mld), btw +10% (€ 9,4 mld) en zorg -8% (€ 10,0 mld). Werkenden houden minder netto loon over, alles in de winkel wordt duurder en de wachtlijsten in de zorg worden langer.

2. € 35,6 mld ÷ € 125,6 mld × 100% = 28,3%. Dat is in het spel net mogelijk (maximaal 30%), maar politiek heel lastig: bijna een derde minder zorg betekent veel langere wachtlijsten of een veel hoger eigen risico. Daar heeft bijna iedereen last van, vooral ouderen en zieken.

3. Rente is een verplichting: de overheid heeft het geld al geleend en moet de afgesproken rente betalen. Heb je elk jaar een tekort, dan groeit de staatsschuld, en betaal je daarna nog meer rente. Zie les 5.5.

Les 5.4

Opdracht: leg een extern effect uit

1. Roken in een openbare ruimte is een negatief extern effect: mensen die zelf niet roken, ondervinden toch

schade (meeroken) van andermans keuze, zonder dat ze daarvoor gecompenseerd worden of er zelf voor gekozen hebben.

Opdracht: analyseer het extern effect

1. Dit is een negatief extern effect: de omwonenden ondervinden schade (stankoverlast, gezondheidsklachten) door de productie van de fabriek, zonder dat zij hiervoor gecompenseerd worden of hier zelf voor gekozen hebben.

2. De kosten van het filter zijn een interne kost (de fabriek zou die zelf moeten betalen), maar de schade aan omwonenden (stankoverlast, gezondheidsklachten) is een externe kost: die wordt afgewenteld op derden, zonder in de prijs van de producten van de fabriek te zitten.

3. De overheid zou bijvoorbeeld een heffing kunnen opleggen op de uitstoot, of wettelijk verplichten dat de fabriek een filter plaatst — beide maatregelen zorgen ervoor dat de externe kosten (deels) alsnog bij de fabriek terechtkomen, in plaats van bij de omwonenden.

Les 5.5

Opdracht: bereken de staatsschuld

1. €500 miljard + €20 miljard = €520 miljard.

Opdracht: lees de staatsschuld af

1. In twee jaren was er een begrotingsoverschot. Tussen jaar 3 en jaar 4 daalde de staatsschuld van €430 miljard naar €420 miljard: een overschot van €10 miljard. Tussen jaar 5 en jaar 6 daalde de schuld van €435 miljard naar €425 miljard: ook een overschot van €10 miljard.

2. Tussen jaar 4 en jaar 5 was er een begrotingstekort van €435 miljard - €420 miljard = €15 miljard.

3. De staatsschuld is over de hele periode gestegen: van €400 miljard in jaar 1 naar €425 miljard in jaar 6, een stijging van €25 miljard, ook al waren er tussentijds twee jaren met een overschot.

Oefeningen — modelantwoorden

Les 5.1

1. Wat is een collectief goed?

Een goed of dienst waarvan niemand kan worden uitgesloten van gebruik, en waarbij het gebruik door de één het gebruik door een ander niet vermindert.

2. Noem een voorbeeld van een collectief goed.

Bijvoorbeeld: straatverlichting, landsverdediging, of dijkbescherming.

3. Hoe worden collectieve goederen meestal betaald?

Via belastinggeld, geïnd door de overheid.

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 5.1): is landsverdediging uitsluitbaar?

Nee, landsverdediging is niet uitsluitbaar: niemand kan ervan worden buitengesloten.

5. Leg uit waarom een bedrijf geen straatverlichting zou aanbieden, ook al zouden mensen dat wel fijn vinden.

Omdat een bedrijf niemand kan uitsluiten van het gebruik van straatverlichting (iedereen op straat profiteert ervan), waardoor het lastig is om mensen ervoor te laten betalen — er is dus geen verdienmodel voor een bedrijf.

6. Wat is het verschil tussen een collectief goed en een gewoon product zoals een broodje?

Bij een broodje kun je mensen die niet betalen uitsluiten, en als iemand het broodje eet, kan een ander het niet ook eten. Bij een collectief goed kan geen van beide: niemand kan worden uitgesloten, en gebruik door de één vermindert het gebruik door een ander niet.

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom boodschappen bij de supermarkt op beide kenmerken "ja" scoren.

Uitsluitbaar: de supermarkt kan je weigeren mee te nemen als je niet betaalt. Rivaliserend: als jij een pak melk koopt, is dat specifieke pak niet meer beschikbaar voor een andere klant.

8. Waarom voorziet de markt (bedrijven) meestal niet vanzelf in collectieve goederen, zonder tussenkomst van de overheid?

Omdat bedrijven aan collectieve goederen weinig kunnen verdienen: niemand is te verplichten ervoor te betalen (niet uitsluitbaar), dus er is voor een bedrijf geen goed verdienmodel om ze aan te bieden.

9. Leg met het begrip free-ridergedrag uit waarom landsverdediging waarschijnlijk niet goed zou werken als die via vrijwillige donaties gefinancierd zou worden.

Omdat niemand van landsverdediging kan worden uitgesloten, zouden mensen kunnen profiteren zonder zelf te betalen (free-ridergedrag): ze wachten tot anderen doneren, en profiteren toch mee. Als iedereen zo zou redeneren, zou er te weinig geld binnenkomen — daarom int de overheid in plaats daarvan verplichte belasting.

10. Sommige goederen zijn wel uitsluitbaar, maar niet rivaliserend (bijvoorbeeld een tolweg met weinig verkeer). Leg uit waarom dit een lastig geval is: is dit een collectief goed of niet?

Dit is een grensgeval, soms een "quasi-collectief goed" genoemd: het is wel uitsluitbaar (je kunt tol heffen en niet-betalers weigeren), maar niet rivaliserend zolang de weg niet vol zit (jouw gebruik gaat niet ten koste van een ander). Dit voldoet niet aan alle kenmerken van een puur collectief goed, maar is ook geen puur privaat goed — het zit er tussenin.

11. Leg uit waarom het voor de overheid soms lastig is te bepalen hoeveel geld zij aan een collectief goed (zoals landsverdediging) zou moeten uitgeven, terwijl dat bij een privaat goed via de markt (vraag en aanbod) vanzelf duidelijk wordt.

Bij een privaat goed laat de markt via prijzen zien hoeveel mensen ervoor over hebben (vraag en aanbod

bepalen de prijs en hoeveelheid). Bij een collectief goed is er geen markt met prijzen die dit laat zien, omdat niemand ervoor hoeft te betalen om ervan te profiteren — de overheid moet daarom op een andere manier (bijvoorbeeld via politieke besluitvorming) inschatten hoeveel geld en middelen er verstandig zijn om aan het collectieve goed te besteden.

Les 5.2

1. Wat is een directe belasting?

Een belasting die je rechtstreeks over je inkomen of vermogen betaalt, bijvoorbeeld inkomstenbelasting.

2. Wat is een indirecte belasting?

Een belasting die je betaalt via een product of dienst die je koopt, zoals btw, die de verkoper vervolgens afdraagt aan de Belastingdienst.

3. Noem een voorbeeld van een indirecte belasting, naast btw.

Bijvoorbeeld: accijns (op benzine, alcohol of tabak).

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 5.2): welk tarief geldt er in schijf 3?

In schijf 3 geldt een tarief van 49%.

5. Een product kost €50,- exclusief btw. Bereken de prijs inclusief 21% btw.

€50,- × 1,21 = €60,50

6. Een product kost €90,75 inclusief 21% btw. Bereken de prijs exclusief btw.

€90,75 ÷ 1,21 = €75,-

7. Gebruik informatiebron 1: iemand verdient €50.000,-. Bereken de belasting: eerst over het deel in schijf 1, dan over het deel in schijf 2, en tel op.

Schijf 1: €38.000,- × 0,20 = €7.600,-. Schijf 2: (€50.000,- - €38.000,-) × 0,35 = €12.000,- × 0,35 = €4.200,-. Totaal: €7.600,- + €4.200,- = €11.800,-.

8. Leg uit waarom iemand met een inkomen van €50.000,- niet 35% belasting betaalt over zijn hele inkomen, ook al valt een deel daarvan in schijf 2.

Bij progressieve belasting geldt elk tarief alleen voor het deel van het inkomen dat in die schijf valt: het eerste deel (tot €38.000,-) wordt tegen 20% belast, en alleen het deel daarboven (tot €50.000,-) tegen 35%. Niet het hele inkomen wordt tegen het hoogste van toepassing zijnde tarief belast.

9. Leg met het begrip draagkrachtbeginsel uit waarom btw verhoudingsgewijs mensen met een lager inkomen zwaarder raakt dan mensen met een hoger inkomen.

Bij btw betaalt iedereen hetzelfde percentage, ongeacht inkomen — het draagkrachtbeginsel (meer verdienen = een hoger percentage betalen) geldt hier niet. Mensen met een lager inkomen geven vaak een groter deel van hun inkomen uit aan consumptie, waardoor btw verhoudingsgewijs een groter deel van hun inkomen opeist dan bij mensen met een hoger inkomen, die relatief meer kunnen sparen.

10. Leg uit waarom een systeem met belastingschijven (progressief) eerlijker gevonden kan worden dan een systeem waarbij iedereen precies hetzelfde percentage belasting betaalt (proportioneel), zoals bij btw.

Bij een progressief systeem betaalt iemand met een hoger inkomen niet alleen in euro's maar ook percentueel meer, wat aansluit bij het draagkrachtbeginsel: wie meer kan missen, draagt verhoudingsgewijs meer bij. Bij een proportioneel systeem (zoals btw) betaalt iedereen hetzelfde percentage, wat voor mensen met een laag inkomen verhoudingsgewijs zwaarder kan voelen, omdat zij een groter deel van hun inkomen aan consumptie (en dus btw) besteden.

11. Bedenk een nadeel van een progressief belastingstelsel (zoals in informatiebron 1), bijvoorbeeld voor de motivatie om meer te gaan werken of verdienen.

Een nadeel kan zijn dat mensen die net boven een schijfgrens uitkomen, een fors hoger tarief betalen over het

extra verdiende deel, wat de financiële prikkel om harder te werken of promotie te maken kan verkleinen — je houdt van elke extra verdiende euro dan minder netto over dan bij een lager tarief.

Les 5.3

1. Wat is een begroting?

Een overzicht van de verwachte inkomsten en uitgaven voor het komende jaar.

2. Noem de twee grootste uitgavenposten van de Nederlandse rijksoverheid.

Sociale zekerheid en zorg.

3. Noem een derde uitgavenpost van de rijksoverheid, naast sociale zekerheid en zorg.

Bijvoorbeeld: onderwijs, of veiligheid en defensie.

4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 5.3): welke uitgavenpost is het kleinst?

Veiligheid is de kleinste specifiek genoemde uitgavenpost: €32 miljard.

5. Wat gebeurt er op Prinsjesdag, en wat op Verantwoordingsdag?

Op Prinsjesdag (derde dinsdag van september) presenteert de regering de Miljoenennota en de begrotingen voor het volgende jaar. Op Verantwoordingsdag (derde woensdag van mei) legt de regering verantwoording af over hoe het geld van het vorige jaar is besteed.

6. De rijksbegroting is €400 miljard. Onderwijs neemt daarvan 12% voor zijn rekening. Bereken dit bedrag.

€400 miljard × 0,12 = €48 miljard

7. Leg uit waarom de verdeling van de rijksbegroting per kabinet kan verschillen.

Omdat het gaat om politieke keuzes: het ene kabinet wil relatief meer uitgeven aan bijvoorbeeld defensie, het andere kabinet relatief meer aan zorg of onderwijs.

8. Gebruik informatiebron 1: bereken het percentage van de post "Onderwijs".

€48 miljard ÷ €400 miljard × 100% = 12%.

9. Een nieuwe begroting verhoogt de post Zorg met €20 miljard, zonder de totale begroting te vergroten. Bij welke andere post(en) moet dan bezuinigd worden, en waarom is dat een politieke keuze?

Als de totale begroting gelijk blijft, moet er ergens anders €20 miljard bezuinigd worden — bijvoorbeeld bij Sociale zekerheid, Onderwijs, Veiligheid of Overig. Welke post(en) dat worden, is een politieke keuze: verschillende partijen kunnen andere prioriteiten hebben over welke uitgaven het belangrijkst zijn om te behouden.

10. Wat is het budgetrecht van de Tweede Kamer, en hoe kan een Kamerlid een begroting veranderen?

Het budgetrecht betekent dat de regering geld pas mag uitgeven als het parlement de begroting heeft goedgekeurd. Een Kamerlid kan een amendement indienen; als een meerderheid van de Kamer ervoor stemt, wordt de begroting aangepast.

11. Leg uit waarom de kosten van zorg en sociale zekerheid (met name AOW) de komende decennia naar verwachting verder stijgen, en welk gevolg dit kan hebben voor toekomstige begrotingskeuzes.

Door vergrijzing (relatief meer ouderen ten opzichte van werkenden) stijgen de kosten van AOW en zorg, omdat er meer mensen zijn die deze voorzieningen gebruiken, terwijl er relatief minder werkenden zijn om de belasting op te brengen die dit financiert. Dit kan toekomstige kabinetten dwingen tot lastige keuzes: belastingen verhogen, uitgaven elders verlagen, of de voorzieningen zelf aanpassen.

12. Leg uit waarom de post "Overig" (24% van de begroting) waarschijnlijk uit veel verschillende, kleinere onderdelen bestaat, in plaats van één duidelijke categorie zoals de andere vier.

Een begroting bevat honderden verschillende uitgavenposten (bijvoorbeeld infrastructuur,

ontwikkelingssamenwerking, bestuur, rentebetalingen op de staatsschuld, cultuur, enzovoort). Om de begroting overzichtelijk te presenteren, worden de vier grootste, meest herkenbare posten apart genoemd, en worden alle overige, kleinere posten samengevoegd tot één restcategorie "Overig".

13. Bereken hoeveel procent van de totale begroting overblijft als je Sociale zekerheid, Zorg én Onderwijs bij elkaar optelt en van 100% aftrekt. Wat zegt dit over hoe groot "de rest" van de begroting is?

Sociale zekerheid (30%) + Zorg (26%) + Onderwijs (12%) = 68%. 100% - 68% = 32% blijft over voor alle andere uitgaven (Veiligheid + Overig samen). Dit laat zien dat bijna tweederde van de totale rijksbegroting naar deze drie grote posten gaat, en dat al het andere overheidsbeleid samen met minder dan een derde van de begroting moet worden gefinancierd.

Les 5.4

1. Wat is een extern effect?

Een gevolg van productie of consumptie dat buiten de prijs om terechtkomt bij mensen die niet bij de transactie betrokken waren.

2. Wat is een negatief extern effect?

Een extern effect waarbij anderen schade ondervinden, bijvoorbeeld luchtvervuiling door een fabriek.

3. Wat is een positief extern effect?

Een extern effect waarbij anderen meeprofiteren, zonder ervoor te betalen, bijvoorbeeld bescherming tegen besmetting door andermans vaccinatie.

4. Gebruik informatiebron 1 (het nieuwsbericht bij les 5.4): wie ondervindt hier de schade van het externe effect?

De omwonenden van de fabriek ondervinden de schade: stankoverlast en irritatie aan de luchtwegen.

5. Leg uit hoe de overheid met een heffing kan proberen een negatief extern effect te verminderen.

Door een heffing (zoals accijns) te leggen op een product met een negatief extern effect, wordt de prijs die de consument betaalt hoger, dichter bij de werkelijke maatschappelijke kosten. Dat kan mensen aanmoedigen minder van dat product te kopen of te gebruiken.

6. Waarom is de marktprijs bij een negatief extern effect vaak "te laag"?

Omdat de kosten voor het milieu of de samenleving (de externe kosten) niet in de prijs zijn verwerkt — de producent en consument betalen alleen de interne kosten, niet de volledige maatschappelijke kosten.

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom de marktprijs van de producten van deze fabriek waarschijnlijk "te laag" is.

De marktprijs is waarschijnlijk te laag, omdat de kosten van de stankoverlast en gezondheidsschade voor de omwonenden (de externe kosten) niet zijn meegenomen in de prijs die de fabriek voor haar producten rekent — de fabriek betaalt alleen haar eigen (interne) productiekosten.

8. Leg uit waarom het bedrijf uit informatiebron 1 zelf waarschijnlijk geen filter zal plaatsen, zonder dat de overheid ingrijpt.

Omdat een filter de productiekosten van het bedrijf verhoogt, terwijl de schade van de stankoverlast bij anderen (de omwonenden) terechtkomt, niet bij het bedrijf zelf. Zonder dat de overheid ingrijpt, heeft het bedrijf financieel geen prikkel om deze externe kosten zelf te verminderen.

9. Leg uit waarom de overheid bij een positief extern effect eerder subsidie geeft dan belasting heft, en geef een voorbeeld.

Bij een positief extern effect profiteren anderen mee zonder te betalen, waardoor er vanuit de markt te weinig van dat goed wordt geproduceerd of gebruikt. Subsidie maakt het goedkoper en stimuleert dus meer gebruik, wat het maatschappelijk gewenste niveau dichterbij brengt. Voorbeeld: subsidie op zonnepanelen, waarvan ook de bredere samenleving profiteert via minder CO2-uitstoot.

10. Vergelijk twee mogelijke overheidsmaatregelen voor het probleem in informatiebron 1: een heffing op uitstoot, en een wettelijke verplichting om een filter te plaatsen. Welke vind jij effectiever, en waarom?

Een heffing laat de fabriek zelf kiezen hoe ze de uitstoot vermindert (bijvoorbeeld door minder te produceren of alsnog een filter te plaatsen), en levert de overheid ook nog inkomsten op. Een verplicht filter garandeert een concreet resultaat (het filter komt er sowieso), maar geeft het bedrijf geen keuzevrijheid en kan voor kleinere bedrijven relatief duur uitvallen. Beide antwoorden zijn verdedigbaar, zolang de keuze goed onderbouwd is.

11. Leg uit waarom het voor de overheid soms lastig is om de exacte hoogte van een heffing op een negatief extern effect (zoals uitstoot) te bepalen.

De overheid moet inschatten hoeveel de externe schade (bijvoorbeeld gezondheidsschade en overlast bij omwonenden) in euro's waard is, en dat is niet altijd precies te meten of in geld uit te drukken. Een te lage heffing lost het probleem onvoldoende op, een te hoge heffing kan het bedrijf onnodig zwaar raken of zelfs tot sluiting dwingen — de overheid moet dus een lastige afweging maken zonder perfecte informatie.

Les 5.5

1. Wat is een begrotingstekort?

Het verschil tussen de uitgaven en de inkomsten van de overheid in één jaar, als de uitgaven hoger zijn.

2. Wat is de staatsschuld?

Het totaal van alle opgestapelde begrotingstekorten (min eventuele overschotten) uit het verleden.

3. De staatsschuld is €600 miljard, en dit jaar is er een tekort van €10 miljard. Bereken de nieuwe staatsschuld.

€600 miljard + €10 miljard = €610 miljard

4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 5.5): wat was de staatsschuld in jaar 1?

In jaar 1 was de staatsschuld €400 miljard.

5. Een land heeft een begrotingsoverschot van €8 miljard, bij een staatsschuld van €350 miljard. Bereken de nieuwe staatsschuld.

€350 miljard - €8 miljard = €342 miljard

6. Leg het verschil uit tussen een begrotingstekort en de staatsschuld.

Een begrotingstekort gaat over één jaar (het verschil tussen uitgaven en inkomsten in dat jaar). De staatsschuld is het opgestapelde totaal van alle tekorten uit het verleden.

7. Gebruik informatiebron 1: bereken het begrotingstekort tussen jaar 1 en jaar 2.

€415 miljard - €400 miljard = €15 miljard tekort.

8. Leg uit waarom de grafiek laat zien dat een land niet elk jaar een tekort hoeft te hebben om toch een groeiende staatsschuld te krijgen.

De grafiek laat zien dat er tussen jaar 3-4 en jaar 5-6 juist overschotten waren (de schuld daalde in die jaren), maar dat de schuld over de hele periode alsnog is gestegen (van €400 naar €425 miljard), omdat de tekorten in de andere jaren groter waren dan de overschotten.

9. Leg uit waarom extra lenen bij laagconjunctuur soms verstandig kan zijn, ondanks dat het de staatsschuld vergroot.

Bij laagconjunctuur kan extra overheidsgeld (bijvoorbeeld via begrotingsbeleid) de economie ondersteunen en zo erger voorkomen, zoals hogere werkloosheid. Dat kan op de korte termijn meer waard zijn dan het risico van een groter wordende staatsschuld, zolang die schuld op de lange termijn houdbaar blijft (bijvoorbeeld gemeten als percentage van het bbp).

10. Bereken het gemiddelde jaarlijkse tekort of overschot over de hele periode van jaar 1 tot jaar 6 (de totale verandering gedeeld door het aantal jaren).

Totale verandering: €425 miljard - €400 miljard = €25 miljard stijging over 5 jaar (van jaar 1 naar jaar 6). €25 miljard ÷ 5 = gemiddeld €5 miljard tekort per jaar.

11. Leg uit waarom het voor een gezonde overheidsfinanciën niet per se een probleem hoeft te zijn dat de staatsschuld in de grafiek is gestegen, als je ook naar het bbp van het land zou kijken.

De staatsschuld in euro's zegt op zichzelf niet alles: belangrijker is vaak de staatsschuld als percentage van het bbp. Als het bbp van het land in dezelfde periode sneller is gegroeid dan de staatsschuld (bijvoorbeeld door economische groei), kan de staatsschuld relatief (als percentage van het bbp) juist gedaald zijn, ook al is het bedrag in euro's gestegen — dat zou de schuld relatief gezien juist beter houdbaar maken.